

УДК 338.003.13

*О.В. Тур, асп.
Національний університет
харчових технологій*

ПІДХОДИ НАУКОВЦІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Розглянуто категорії ефективність та ефект, здійснено розмежування між ними. Проаналізовано різні визначення ефективності і об'єднано їх у такі підходи: ресурсний, витратний, ресурсно-витратний, цільовий, системний, часовий, фінансовий, комбінований. При цьому ресурсний підхід, визнаючи ефективність враховує залучені за певний період часу ресурси для забезпечення цього виду діяльності. Витратний підхід, порівнює результати з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням. У ресурсно-витратному, береться до уваги як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат. Цільовий підхід, ефективність підприємства трактує як адекватність досягнутих у процесі його здійснення результатів наміченим цілям з одночасним врахуванням понесених витрат. Системний підхід, характеризує зв'язок між обсягом понесених витрат, які використовуються під час діяльності, та вартісним вираженням отриманого результату. Часовий підхід, ефективність розглядає як оптимальне співвідношення виробництва, якості, результативності, гнучкості, задоволеності, конкурентоспроможності і розвитку підприємства. Фінансовий підхід, відображає ефективність на основі використання фінансових засобів і ресурсів підприємства та їхнього впливу на результативність діяльності. З позиції комбінованого підходу ефективність — це використання фінансових і операційних можливостей підприємства та отримання прибутку на основі врахування усієї системи факторів впливу й умов діяльності, зокрема ризиків. Характеристика даних підходів дала змогу повного розуміння означеного поняття.

***Ключові слова:** ефективність, економічна ефективність, ефект, результативність.*

На даний час не існує єдиної думки щодо визначень категорії ефективність. Хоча згадана категорія широко застосовується в різних галузях науки і практиці, досліджується протягом багатьох років, проте залишається дискусійною та одночасно найбільш використовуваною при оцінці діяльності підприємства. Але широке використання поняття ефективність не підкріплено загальноприйнятими інтерпретаціями завдань, умов й обмежень щодо його застосування. До того ж, воно має досить неоднорідну внутрішню структуру, оскільки цілісність, багатомірність, багатоаспектність, динамічність і взаємопов'язаність різноманітних сторін господарської діяльності знаходять своє вираження за її допомогою. Тому аналіз поняття економічної ефективності вкрай актуальний, оскільки від визначення суті цього поняття залежить побудова ієрархії показників діяльності підприємства та визначення завдань, що виступають підґрунтям для подальшого його розвитку. Адже загальновідомо, що ефективне функціонування кожного окремого господарюючого суб'єкта сприяє інтенсифікації розвитку національного виробництва і забезпечує якісні зміни рівня життя населення.

У загальній теорії економічної ефективності та способів її оцінки існують значні наукові напрацювання таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: П. Роуз, Р. Родрігез, К.Р. Макконел, С.Л. Брю, С.Л. Фурманюк, В.В. Стаднік, А.В. Шегда, Н.Г. Краснокутська, О.М. Дехтярєва, Н.М. Тюрїна, О.А. Сметанюк, О.Г. Волощук,

© О.В. Тур, 2012

В.С. Пономаренко та ін. Із аналізу їхніх праць, можна стверджувати, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення поняття ефективності і вирішення проблеми оцінки ефективності господарської діяльності підприємства.

Розглянути і проаналізувати підходи науковців до визначення категорії ефективності.

У загальному ефективність визначається відношенням ефекту до витрат, що забезпечили його отримання, де під ефектом розуміють результат, наслідок певних причин, дій [1, с. 165].

Інколи помилково ототожнюють ефективність з ефектом. Ці два поняття походять від одного кореня латинського слова (результативність, дієвість), проте зміст їх різний. Ефективність характеризує ступінь досягнення обраної мети, тобто загальний результат, ефект — кінцевий (чистий) результат дії або процесу, тобто він відображає рівень зростання прибутку, приріст заробітної плати, заощадження сировини, енергії, матеріалів тощо. Ефективність має місце там, де є цілеспрямованість дії або процесу, а ефект являє собою властивість будь-якої дії або процесу, яким би не був результат (позитивний чи негативний) [2, с. 406—415, 1, с. 165]. Ефективність — величина завжди відносна, оскільки при її визначенні співвідносять або результат і цілі, або отримані позитивні і можливі негативні результати, тобто вона вказує не на результат господарської діяльності, а на те якою ціною він був досягнутий. Ефект — величина абсолютна, оскільки його можна вимірювати в матеріальному, соціальному та грошовому вираженні. Він може оцінюватись обсягом додатково виробленої продукції, показниками поліпшення здоров'я населення [2, с. 406—415, 1, с. 165].

Що стосується категорії ефективність, то вона є ширшим поняттям на відмінну від ефекту, адже враховує не лише отриманий результат, а і витрати, що дали змогу одержати ті чи інші результати.

Для детальнішого розуміння змісту поняття ефективність було проаналізовано праці сучасних вчених, в яких досліджувалася дана категорія, і виявлено чимало пропозицій щодо її трактування. Вважаємо за доцільне об'єднати їх у такі підходи: ресурсний, витратний, ресурсно-витратний, цільовий, системний, часовий, фінансовий, комбінований.

Ресурсний: провідний учений Л.І. Абалкін стверджує, що ефективність — це отримання певного результату на одиницю використаних ресурсів [3]. Разом із тим Ю.В. Ніконенко ефективність розглядає як загальну оцінку кінцевих результатів діяльності при ефективному використанні залучених за певний період часу ресурсів для забезпечення цього виду діяльності [4]. А такий вчений, як А.В. Шегда ефективність визначає як «...зіставлення економічного результату з економічною оцінкою виробничих ресурсів, які застосовуються під час виробництва» [5, с. 358]. Як стверджують С.Т. Стецько, О.Г. Дуда, аналіз ефективності базується на розрахунку відношення результатів, отриманих за визначений період, до витрат ресурсів, необхідних для їхнього досягнення [6, с. 244—245].

Характеризуючи ресурсний підхід до визначення категорії ефективність, слід зазначити, що в ньому беруться до уваги тільки ресурси, які використовуються за певний період часу, при досягненні певного результату, а поточні витрати не враховуються. Тому постає необхідність розглянути витратний підхід.

Витратний можна вважати таким, коли відбувається співвідношення результатів діяльності і витрат [7]. Деякі ж науковці, які застосовують згаданий підхід, наприклад Р.Ю. Покловський і В.К. Мухопадов, поняття ефективність трактують як «...ступінь результативності витрат і рівень економічного прогресу суспільства» [8, с. 9]. Ю.М. Лопатинький підкреслює, що: «... ефективність визначається зіставленням отриманого результату (ефекту) з затратами» [9]. На переконання С.Т. Дуда, О.Г. Стецько, такий підхід заснований на розрахунку показників ефективності, котрі наводять відношення результату до розміру сукупної живої і матеріалізованої праці,

що використовувалася у визначений проміжок часу [10, с. 244—245]. Інші науковці, а саме: А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко, М.П. Нахаба розглядають ефективність як «...порівняння економічного результату з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням» [9, с. 358].

Характеризуючи ресурсний і витратний підходи до визначення категорії ефективності, слід зазначити, що перший орієнтований на економію ресурсів (капіталу), тоді як другий зосереджений на оцінці та мінімізації поточних (операційних) витрат. Тому постає необхідність застосування компромісного підходу — ресурсно-витратного.

За умови використання ресурсно-витратного підходу беруться до уваги як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат. Але перш ніж застосувати цей підхід, потрібно все зважити, адже виникає проблема подвійного рахунку, а також значного впливу галузевих особливостей виробництва (фондомісткість, капіталомісткість, трудомісткість тощо) [7, с. 358].

Із аналізу ресурсно-витратного підходу стосовно визначення категорії ефективності, стає зрозуміло, що він відображає тільки ефективну або неефективну роботу підприємства і дає змогу порівняти результат діяльності на галузевому рівні. Але цей підхід не враховує можливостей підприємства та тенденцій його розвитку. А отже, не може бути якісною основою для розроблення стратегічних планів досягнення цілей підприємства. Тому доцільно розглянути цільовий підхід.

Відповідно до цільового підходу П. Роуз, Р. Родрігез розуміють ефективність діяльності господарюючого суб'єкта як адекватність досягнутих у процесі його здійснення результатів наміченим цілям, ступінь наближення результату до мети з одночасним урахуванням понесених витрат (часу, матеріальних і грошових коштів, трудових ресурсів і т. д.) [11, 12]. Як зазначають В.В. Стадник, М.А. Йохна: «...ефективність підприємства визначається його здатністю досягати заздалегідь поставлених цілей» [13]. Так вважає і Н.С. Краснокуцька, яка ефективність розглядає як відношення тих або інших явищ (дій) для досягнення певних якісних цілей функціонування соціально-економічної системи (підприємства) в певних економічних, суспільно-політичних, соціальних та інших умовах [14, с. 182—189]. Такої думки дотримуються й інші науковці, серед яких: І.І. Мазур, В.Д. Шапіро, Н.Г. Ольдегге. На їх переконання «...головною ознакою ефективності є ступінь досягнення цілей діяльності організації» [15, с. 177].

Загалом цільовий підхід відображає погляд на ефективність діяльності суб'єкта господарювання, що підкреслює центральну роль досягнення мети як критерію для оцінки ефективності, тому суб'єкт господарювання повинен діяти раціонально з метою досягнення цілей. Раціоналізм полягає у виборі такого варіанта використання ресурсів, який би дав змогу досягти встановлених цілей з найменшими витратами. Цей підхід варто використовувати, якщо цілі підприємства визначені й результати можна чітко зафіксувати та виміряти.

Альтернативним цільовому є системний підхід, заснований на теорії систем, який дає можливість описувати як внутрішню, так і зовнішню поведінку підприємства. Передбачається, що підприємство є сукупністю елементів, взаємодіючих між собою належним чином, і, водночас, елементом більш складної системи (галузі, суспільства, глобальної економіки), що повинно враховувати навколишнє середовище при визначенні ефективності своєї діяльності. До сфери його уваги потрапляють елементи, прямо не пов'язані із його економічною діяльністю: інтереси впливових кіл, питання екологічної безпеки, політична позиція тощо [16, с. 236—238]. Ефективність при цьому розглядається у дещо ширшому розумінні і відповідає теорії функціонування будь-якої системи: понесені витрати — процес (сукупність певних операцій, дій) — результат. При цьому К.Р. Макконелл і С.Л. Брю зазначають, що ефективність характеризує зв'язок між обсягом понесених витрат (одиниць ресурсів),

які використовуються під час діяльності, та вартісним вираженням отриманого результату [17]. Для кількісної оцінки ефективності у такому випадку необхідна інформація про понесені витрати та абсолютний розмір ефекту, отриманий в результаті їх реалізації [18, с. 1067—1072].

Аналізуючи системний підхід до визначення категорії ефективність виявили, що при визначенні не враховується фактор часу, який дозволяє оцінити ефективність у коротко-, середньо- і довгостроковому плані. Тому доцільно розглянути часовий підхід, який враховує згаданий фактор.

Часовий підхід до оцінки ефективності діяльності підприємства ґрунтується на системному підході з урахуванням додаткового фактора — часу. Параметр часу вводить у тих випадках, коли організація розглядається як елемент більш великого середовища. Кінцевий критерій організаційної ефективності — здатність зберегти своє положення всередині середовища. У разі використання цього підходу в короткостроковому періоді розглядається ряд показників короткострокової ефективності: продуктивність (шт., грн), якість, ефективність організації (різні фінансові показники, відносні й абсолютні), гнучкість, задоволення. В середньостроковому — конкурентоспроможність та розвиток (планування інвестицій), у довгостроковому — якість довгострокового планування та передбачення змін ринкового середовища. Показники задоволення споживчого попиту, лояльності споживачів, частку ринку можна віднести до показників середньострокової ефективності [16, с. 236—238].

Отже, з позиції часового підходу ефективність — це оптимальне співвідношення (сполучення) виробництва, якості, результативності, гнучкості, задоволеності, конкурентоспроможності та розвитку підприємства [16, с. 236—238].

Загалом фактор часу є ключовим чинником господарської діяльності і розвитку підприємства, що впливає на більшість складових його діяльності та виступає допоміжним, другорядним й некерованим чинником економічної діяльності. Цей чинник допомагає скоригувати стратегію розвитку і обґрунтувати економічні рішення з більшою вірогідністю позитивного результату для підприємства та запобігти кризовим явищам [18, с. 127].

Підходи, які перераховані вище, відіграють важливу роль в економічній теорії, але вони не враховують використання сукупності фінансових засобів. Тому за доцільне вважаємо розгляд фінансового підходу, який описаний у праці С.Т. Дуди та О.Г. Стецько [6, с. 244—245].

Під фінансовим підходом розуміється оцінка ефективності на основі вивчення якості використання фінансових засобів і ресурсів підприємства та їхнього впливу на результативність діяльності. Аналіз ефективності застосування цього підходу складається з трьох взаємозалежних блоків: аналізу фінансового стану, оцінки ефективності основної діяльності, моніторингу фінансових ризиків і перспектив підприємства. Це проводиться з метою виявлення досягнутого рівня фінансового розвитку, ступеня раціонального використання господарських засобів, визначення резервів і можливостей поліпшення всіх параметрів господарської діяльності підприємства, а також щоб сформувати достатню інформаційну базу для стратегічного і тактичного планування [6, с. 244—245].

Згаданий підхід дає змогу не тільки оцінити ефективність господарської діяльності, й встановити причини та особливості економічного стану підприємства та завадити кризовому становищу в ньому.

Розглянуті вище підходи вважаємо за доцільно об'єднати у комбінований (багатовимірний, змішаний) підхід, що являє собою збалансовану систему діагностичних показників стосовно різних аспектів діяльності підприємства. Як критерій ефективності в такому підході використовується рівень конкурентоспроможності підприємства, оцінка здійснюється за допомогою порівняння системи показників

підприємств відносно один одного. У процесі розгляду згаданого підходу О.Л. Фурманюк акцентує увагу на відносній важливості різних групових й індивідуальних інтересів на підприємстві. У кожний момент часу ці інтереси мають більшу чи меншу важливість, а ефективність підприємства проявляється у тій мірі, у якій воно задовольняє інтереси групи, що контролює найбільш важливий на даний момент ресурс. Відповідно до обраного стилю поведінки за моделлю конкуруючих оцінок формуються показники оцінки діяльності підприємства [16, с. 236—238].

Із позиції комбінованого підходу ефективність розглядається як рівень використання існуючого потенціалу підприємства, розкриття його фінансових та операційних можливостей щодо випуску продукції та надання послуг, отримання прибутку на основі врахування усієї системи факторів впливу та умов діяльності, зокрема ризиків. У зв'язку з цим указаний підхід можна вважати комплексним, адже за його допомогою підприємство забезпечить собі ефективне функціонування враховуючи всі аспекти до визначення категорії ефективність.

Узагальнюючи, представимо перелік розглянутих підходів у вигляді таблиці.

Таблиця. Підходи до визначення категорії ефективність

№	Назва підходу	Суть підходу	Результати
1	Ресурсний	Отримання певного результату на одиницю використаних ресурсів за певний період часу.	Орієнтований на економію ресурсів (капіталу).
2	Витратний	Співвідношення результату діяльності і витрат.	Мінімізація поточних (операційних) витрат.
3	Ресурсно-витратний	Береться до уваги як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат.	Відображає ефективну або неефективну роботу підприємства та дає змогу порівняти результати діяльності на галузевому рівні.
4	Цільовий	Адекватність досягнення результатів наміченим цілям з одночасним врахуванням понесених витрат.	Досягнення цілей з найменшими витратами.
6	Системний	Враховує: понесені витрати — процес (сукупність певних операцій, дій) — результат.	Дає можливість описувати як внутрішню, так і зовнішню поведінку підприємства враховуючи елементи, які не пов'язані з економічною діяльністю.
7	Часовий	Це оптимальне співвідношення виробництва, якості, результативності, гнучкості, задоволеності, конкурентоспроможності та розвитку підприємства.	Допомагає скоригувати стратегію розвитку й обґрунтувати економічні рішення з більшою вірогідністю позитивного результату для підприємства та уникнути кризових явищ.
8	Фінансовий	Оцінка ефективності на основі вивчення якості використання фінансових засобів і ресурсів підприємства та їхнього впливу на результативність діяльності	Дає змогу не тільки оцінити ефективність господарської діяльності і встановити причини та особливості економічного стану підприємства й запобігти кризовому становищу в ньому.
9	Комбіновани (багатовимірний, змішаний)	Це збалансована система діагностичних показників по різних аспектах діяльності підприємства.	Використання існуючого потенціалу підприємства, розкриття його фінансових та операційних можливостей, отримання прибутку на основі врахування усієї системи факторів впливу та умов діяльності.

* Джерело: сформовано за дослідженнями автора.

Висновки. Розглянувши різні підходи до визначення ефективності, нами було запропоновано згрупувати їх у таблицю для систематизації і цілісного розуміння зазначеного поняття. Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, які виявляються за різних умов застосування того чи іншого з них. Об'єктивні результати можна одержати при збалансованому використанні всіх підходів, відповідно до конкретних обставин і поставлених завдань, коли недоліки одного могли б компенсуватися перевагами іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Економіка промислового підприємства: Підручник.* / [Н.М. Тюріна, М.Д. Ведерніков, Г.І. Капінос та ін.] / За ред. Тюріної Н.М. — Львів: Новий світ, 2000, 2008. — 312 с.
2. *Дехтярьова О.М.* Оцінка ефективності моніторингу фінанси-економічної діяльності підприємств / О.М. Дехтярьова // *Комунальне господарство міст: Науково-технічний збірник*, 2007. — № 75. — С. 406—415.
3. *Абалкин Л.И.* Конечные народнохозяйственные результаты. Сущность, показатели, пути повышения / Л.И. Абалкин — [2-е изд., доп. и перераб.] — М.: [б. и.], 1982. — С. 66.
4. *Основи економічної теорії: підприємство, маркетинг, менеджмент.* Відтворення в національному та світовому господарстві: підручник / [Ю.В. Ніколенко та ін.]. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К.: Либідь, 1998. Кн. 2 — 182 с.
5. *Економіка підприємства.* Навч. посіб. / [за ред. А.В. Шегди]. — Київ: Знання, 2005 — 431 с.
6. *Дуда С.Т.* Методологічні підходи до визначення соціальної та економічної ефективності торговельних підприємств / С.Т. Дуда, О.Г. Стецько // *Науковий вісник НЛТУ України*. — 2005. — Вип. 15,5. — С. 241—245.
7. *Кац И.Я.* Экономическая эффективность деятельности предприятий (анализ и оценка) / И.Я. Кац — М.: Финансы и статистика, 1987. — С. 13.
8. *Якість продукції та ефективність виробництва: вимірювання, аналіз, резерви* / [Покловський Р.Ю., Клияненко Б.Т., Мухопадов В.К. та ін.]. — К.: Наук. думка, 1993. — 120 с.
9. *Лопатинський Ю.М.* Інвестиції: економічна і соціальна ефективність / Ю.М. Лопатинський // *Фінанси України*. — 1997. — №8. — С. 76.
10. *Роуз П.С.* Банковский менеджмент [Текст]; пер.с англ., со 2-го изд. — М.: Дело, 1997. — 768 с. — ISBN 5-7749-0048-7.
11. *Kold R., Financial management* [Текст] / R. Kold, R. Rodriguez: Lexington: D.C. Heath and company, 1992. — 709 с. — ISBN 0-669-27158-6.
12. *Стадник В.В., Менеджмент: Навчальний посібник* / В.В Стадник, М.А. Йохна — К.: Академвидав, 2003. — 464 с.
13. *Краснокутська Н.С.* Сучасні підходи до визначення сутності ефективності діяльності підприємств / Н.С. Краснокутська, І.О. Алтухова // *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. — 2006. — Вип. 3. — С. 182—189.
14. *Мазур И.И.* Эффективный менеджмент: Учеб. пос., / Под общ. ред. И.И. Мазура; Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. — М.: Высшая школа, 2003. — 555 с.
15. *Фурманюк О.Л.* Управління ефективністю діяльності суб'єктів оподаткування [Текст]: курс лекцій. / О.Л. Фурманюк; Державна податкова адміністрація України, Національна академія податкової служби України. — Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2003. — 240 с.; іл.: табл. — Бібліогр.: с. 236 — 238. — 300 прим. — ISBN 966-8071-37-9.
16. *Макконнелл К.Р.* Экономикс: Принципы, проблемы и политика [Текст]: [в 2 т.] / Макконнелл К.Р., С.Л. Брю. — Т.2 : Навчальне видання: англ: пер.с англ. — 11-е изд. — М.: Республика, 1995. — 400 с. — ISBN 5-250-01486-0.

17. Багмет К. В. Проблемы оценки эффективности деятельности подразделения с риск-менеджменту в банке / И. В. Белова, К. В. Багмет // Экономика: проблемы теории та практики: зб. наук. пр. — в 6 т. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. — Т. V., Вип 247 — С. 1067 — 1072.

18. Дерев'янку Ю.М. Дослідження місця та ролі фактору часу в економічній діяльності підприємства / Ю.М. Дерев'янку. // «Механізм регулювання економіки»: Міжнародний науковий журнал. — 2010. — №4. — С. 127 — 133.

О.В. Тур

Подходы ученых к определению категории эффективности

Рассмотрены категории эффективность и эффект, осуществлено разграничение между ними. Проанализированы различные определения эффективности и объединены их в такие подходы: ресурсный, затратный, ресурсно-затратный, целевой, системный, временной, финансовый, комбинированный. При этом ресурсный подход, признавая эффективность учитывает привлеченные за определенный период времени ресурсы для обеспечения этого вида деятельности. Затратный подход, сравнивает результаты с текущими затратами, которые непосредственно связаны с его достижением. В ресурсно-затратной, учитывается как определенная оценка имеющихся ресурсов, так и оценка текущих расходов. Целевой подход, эффективность предприятия трактует как адекватность достигнутых в процессе его осуществления результатов намеченным целям с одновременным учетом понесенных расходов. Системный подход, характеризует связь между объемом понесенных расходов, которые используются во время деятельности, и стоимостным выражением полученного результата. Временной подход, эффективность рассматривает как оптимальное соотношение производства, качества, результативности, гибкости, удовлетворенности, конкурентоспособности и развития предприятия. Финансовый подход, отражающий эффективность на основе использования финансовых средств и ресурсов предприятия и их влияния на результативность деятельности. С позиции комбинированного подхода эффективность — это использование финансовых и операционных возможностей предприятия и получения прибыли на основе учета всей системы факторов влияния и условий деятельности, в частности рисков. Характеристика данных подходов позволила полного понимания указанного понятия.

Ключевые слова: эффективность, экономическая эффективность, эффект, результативность.

O. Tur

Approaches of scientists to determine the effectiveness of the category

In this article we examined two categories the effectiveness and the effect and described differences between them. Different definitions of efficiency were analyzed and combined in the following approaches: resource, cost, resource-expensive, target, system, time, financial, combined. The resource approach, determining the effectiveness, counts the resources involved in a certain period of time for this activity. The cost approach, compares the results with the current costs that are directly related to its achievement. In resource-expensive approach, is taken into account the assessment of the available resources, as well as the assessment of current costs. Target approach considers the efficiency of the enterprise as the adequacy of progress in the implementation of its results planned objectives while taking into account the costs incurred. A systematic approach characterizes the relationship between the amount of costs incurred that are used during the activity and financial value of the result. All approach as regards the effectiveness of the optimal value of production, quality, effectiveness, flexibility, satisfaction, competitiveness and development. The financial approach reflects the efficiency through the use of funds and

resources of the enterprise and their influence on the effectiveness of the enterprise activity. From the position of the combined approach effectiveness is the use of financial and operational capabilities of the enterprise and profit, based on the consideration of all impacts and conditions, in particular risks. The characterization of these approaches gave us a full understanding of the concept.

***Key words:** the effectiveness, the economic effectiveness, the effect.*

e-mail: jimp@ukr.net

Надійшла до редколегії 13.06.2012 р.